



פְּלֹאֵי גַם אִם טַבְעִי

קריעת ים סוף חרותה בזיכרון היהודי. אנו מזכירים אותה יום יום בתפילת שחרית, במעבר מפסוקי דזמרה לתחילת גוף התפילה. ושוב אנו מספרים עליה בכרכה שלאחר קריאת שמע, זו שמיד לפני תפילת העמידה. כאשר אנו חושבים על ניסי יציאת מצרים, זהו כנראה הראשון העולה בדעתנו. זה היה נס – אבל נס באיזה מובן? אם נקשיב היטב למסופר, נוכל לזהות שתי זוויות ראייה. הנה הראשונה:

וַיִּבְקְעוּ הַמַּיִם, וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֵּשׁה, וְהַמַּיִם לָהֶם חֹמָה מִיַּמִּינָם וּמִשְׂמָאלָם... וַיֵּשְׁבוּ הַמַּיִם וַיִּכְסּוּ אֶת הָרֶכֶב וְאֶת הַפָּרָשִׁים לְכָל חֵיל פְּרָעָה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם בָּיָם, לֹא נִשְׁאָר בָּהֶם עַד אֶחָד. וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַּיַּבֵּשׁה בְּתוֹךְ הַיָּם, וְהַמַּיִם לָהֶם חֹמָה מִיַּמִּינָם וּמִשְׂמָאלָם (שמות יד, כב; כח-כט).

והנה אותה זווית בניסוח פיוטי יותר, בשירת הים –

וּבְרוּחַ אַפְיֶךָ נִעְרַמוּ מַיִם,
נִצְבּוּ כְמוֹ נַד נְזִלִים,
קָפְאוּ תְהַמַּת בָּלָב יָם (טו, ח).

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

מודגש כאן הממד העל-טבעי של ההתרחשות. דרך הטבע היא שהמים זורמים, והנה הם ניצבו ועמדו. הים נבקע לשניים וחשף קרקע יבשה. חוקי הטבע הושעו. קרה דבר שאין לו הסבר מדעי. אבל אם נקשיב היטב לכל חלקי הסיפור, נשמע גם מנגינה אחרת:

וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם, וַיּוֹלֶךְ ה' אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עֲזָה כָּל הַלַּיְלָה (כא).

על פי תיאור זה, אין מדובר בשינוי פתאומי בהתנהגותם של המים בלי סיבה נראית לעין. ה' השיב רוח במשך כל הלילה, והיא הסיגה את המים אחור. כך גם בפסוקים כד-כה:

וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיִּשְׁקֶף ה' אֶל מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעֹמֹד אֵשׁ וְעָנָן וַיְהִים אֹת מַחֲנֵה מִצְרַיִם. וַיִּסַּר אֶת אַפְּנֵי מַרְכָּבָתוֹ וַיִּנְהַגְהוּ בְּכַבְדָּתָהּ. וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם, "אֲנוֹסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי ה' נִלְחַם לָהֶם בְּמִצְרַיִם!"

כאן, יותר משהנס מודגש מודגשת האירוניה. המצרים נתקעו בגלל הסרבול של מרכבותיהם; והרי יתרונם הצבאי הגדול של המצרים, שבזכותו היו כמעט בלתי-מנוצחים, היה הסוסים והמרכבות. זו הייתה מומחיותה המיוחדת של הממלכה. כך היה עוד שנים רבות – כך גם בימי שלמה המלך, כעבור כחמש מאות שנה:

וַיֵּאָסֶף שְׁלֹמֹה רֶכֶב וּפָרָשִׁים, וַיְהִי לוֹ אֶלֶף וָאַרְבַּע מֵאוֹת רֶכֶב וּשְׁנָיִם עָשָׂר אֶלֶף פָּרָשִׁים וַיִּנְחַם בְּעָרֵי הָרֶכֶב וְעַם הַמֶּלֶךְ בִּירוּשָׁלַם... וּמוֹצָא הַסּוּסִים אֲשֶׁר לְשֹׁלֹמֹה מִמִּצְרַיִם... וַתַּעֲלֶה וַתֵּצֵא מִרְפָּבָה מִמִּצְרַיִם בָּשֵׁשׁ מֵאוֹת

פֶּסֶף וְסוֹס בְּחַמְשִׁים וּמֵאָה, וְכֵן לְכָל מַלְכֵי הַחַתִּים
וְלְמַלְכֵי אֲרָם בְּיָדָם יֵצְאוּ (מל"א י', כו-כט).

מן התיאורים ה"טבעיים" הפזורים בפרק אפשר לשחזר מהלך עניינים כזה: בני ישראל הגיע לאזור רדוד בים סוף. אולי אזור שבו קרקעית הים היא מעין רכס, שלפעמים, למשל במקרה של רוח מזרחית עזה וממושכת, פניה נחשפים. כך מתאר זאת הפיזיקאי קולין המפרזי מאוניברסיטת קיימברידג' בספרו 'ניסי יציאת מצרים':

חוקרי הימים מכירים היטב את הרוחות היוצרות גאות ושפל. כך למשל משב רוח חזק לאורך אגם אירי (אחד מ"חמשת האגמים הגדולים" שבין ארצות הברית לקנדה) גרם להבדל של חמישה מטרים בגובה פני הים בין טולדו במדינת אוהיו במערב לבין באפלו במדינת ניו-יורק במזרח... ישנו תיעוד על כך שנפוליאון כמעט נהרג ב"גאות פתאומית" כשחצה מעבר מים רדוד בקצה מפרץ סואץ.¹

אם נאמץ את תרחיש הרכס התת-מימי שנחשף ברוח, נוכל לשער שהתוצאות במקרה של בני ישראל היו דרמטיות. קרקע הים הבוצית החשופה הקנתה יתרון מפתיע לישראלים הולכי הרגל על פני מרכבות מצרים שרדפו אחריהם. גלגלי המרכבות נתקעו בבוץ. הרפכים ניסו נואשות לחלץ את מרכבותיהם, אך שבו ונתקעו וחוזר חלילה. צבא מצרים לא יכול לא להתקדם ולא לסגת. חייליו היו מרוכזים כל כך במלאכת החילוץ, וחרדים כל כך מפני ויתור מביש על כלי המלחמה המהולל שלהם, שלא הבחינו שהרוח שככה והמים חוזרים ומכסים את השטח המגולה. כשהרגישו במתרחש כבר היו לכודים. שטח האי הזמני הצטמצם

והלך במהירות, והמים החלו להציפו. הצבא החזק ביותר בעולם העתיק הובס, ולוחמיו הוטבעו במים, לא בידי צבא כביר, לא בידי אויב זר כלשהו, אלא בידי שיגיונו, גאוותו, עיוורונו ונחישותו-להרע.

לפנינו אם כן שתי דרכים להתבונן באותו אירוע. דרך טבעית ודרך על-טבעית. ההסבר העל-טבעי, שהמים ניצבו כנר, מצית את הדמיון ועל כן נכנס אל הזיכרון הלאומי. אבל ההסבר הטבעי מסעיר לא פחות: מסעיר מוסרית. מקור כוחם של המצרים התגלה כתורף חולשתם. חולשתם של בני ישראל הייתה לנקודת החוזק שלהם. ה' הראה לצבא מצרים, שהתהלל בגבורתו, שהחלשים חזקים ממנו. הוא פקד על החוטאים את חטאתם. הוא לעג ללועגים לו. ממש כפי שעתיד היה לעשות למכשף בלעם, שהתהדר בהיותו חוזה הרואה למרחוק אך לא ראה אפילו את מה שראתה אתונו.

נס איננו בהכרח השעיה של חוק-טבע. נס הוא אירוע שיכול להיות לו הסבר טבעי, אך הוא קורה דווקא בזמן, במקום ובאופן המעוררים פליאה עדי כדי כך שגם הנוקשה בספקנים מרגיש שהאל התערב בהיסטוריה. החלשים ניצלים; הנתונים בסכנה נושעים. והמסר המוסרי מהדהד: היברים ייענה בנמסים. הגאים ישפלו ושפלי הרוח יגאו. יש צדק בהיסטוריה, המסתתר תדיר אך לפעמים נגלה לתפארה.

לרעיון זה יש קומות נוספות. הוגה הדעות היהודי אמיל פקנהיים דיבר על "מאורעות מעצבי-תקופה" המשנים את מהלך ההיסטוריה.² דומה, אף כי אולי מסתורית מעט, היא תפיסתו של הפילוסוף הצרפתי אלן בדייו בדבר "מאורע" שהוא "קרע באונטולוגיה", חרך שנפער במציאות ודרכו ניבטת אל האדם אמת

גדולה המשנה אותו ואת עולמו.³ התפיסה הנורמלית של האדם כמו מתפוגגת והוא יודע שעומד מולו דבר-מה הרה חשיבות ושעליו לשמור לדבר זה אמונים מעתה ועד עולם. "המאורע מתווך את ניכוסה של הנוכחות הגדולה הזו".⁴ במאורעות מחולל-יתמורה אלה אנחנו מרגישים כי קורא לנו, פונה אלינו, דבר-מה העומד מעבר להיסטוריה ומתפרץ אל תוכה. מבחינה זאת, קריעת ים סוף הייתה לא השעיה של חוקי הטבע אלא דבר אחר, עמוק יותר. היא הייתה הרגע מחולל-התמורה שבו העם האמין "בְּה' וּבְמִשְׁהָ עֲבָדוֹ" (שמות יד, לא) וראה בעצמו עמו של ה', "עַם זֶה קָנִיתִי" (טו, טז).

בין חכמי ישראל לדורותיהם היו רבים שהתמקדו בממד הטבעי של מעורבות ה' בהיסטוריה האנושית. הרמב"ם קבע כי "משה רבנו – לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה"; משה היה גדול הנביאים לא מפני שעשה מעשים על-טבעיים אלא מפני שבמעמד הר סיני הביא אל העם את דבר ה'. "ובמה האמינו בו? במעמד הר סיני".⁵ חז"ל נטו בדרך כלל להמעיט במעמדו של הממד הניסי, אפילו לגבי הנס הגדול מכולם, קריעת הים. על הפסוק "וַיֵּט מִשֶּׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם וַיֵּשֶׁב הַיָּם לְפָנָיו בְּקֶרֶן לְאִיתָנוֹ" (יד, כז) דרש ר' יוחנן: "לאיתנו – לתנאו שהתנה עמו". הקב"ה התנה תנאי עם הים בבריאת העולם "שיהא נקרע לפני ישראל".⁶ כלומר, קריעת ים סוף הייתה חלק מתוכנית הבריאה.⁷ השעיה זו של חוקי הטבע, לכאורה, הייתה בעצם חוק טבע ייחודי שנועד להתקיים ברגע מסוים בהיסטוריה.

חז"ל אפילו נחלקו בשאלה אם ניסים הם סימן טוב למי שהם נעשים בשבילו, או להפך. הגמרא במסכת שבת מספרת על תינוק יונק שאימו נפטרה. האב האלמן היה עני מכדי לממן מינקת. נעשה לו נס וצמחו לו דדים והוא היניק את הילד עד

היגמלו. וכאן מופיעה מחלוקת בין האמוראים: "אמר רב יוסף, ב'א וראה כמה גדול אדם זה שנעשה לו נס כזה'. אמר לו אביי, 'אדרבה, כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית'".⁸ בעיני אביי, שבח לאדם הוא שדברים טובים קורים לו בלי צורך בניסים.

הסיפור בתורה, בגדולתו, משאיר את האפשרויות פתוחות. הוא נותן לנו את שתי נקודות המבט. בעיני חלקנו, הנס התבטא בהפרת חוקי הטבע. בעיני אחרים, הנס כאן היה מאורע טבעי בתזמון מופלא, וטבעיותו אינה גורעת מניסיותו. ההגעה של בני ישראל אל הים בדיוק בשעת שפל, נשיבתה של הרוח המזרחית בדיוק בזמן ההוא, הסתמכותו של צבא מצרים על מרכבות שאינן מיטיבות לנסוע בבוץ, רגיעת הרוח כשבני ישראל גמרו לחצות את הים – כל אלה היו פלאות. ומעולם לא שכחנו אותן.

- 1 Colin Humphreys, *The Miracles of Exodus*, Continuum: 2003, 247-248. לניתוח דומה ראו James K. Hoffmeier, *Israel in Egypt: The Evidence for the Authenticity of the Exodus Tradition*, Oxford University Press, 1996, 199-215.
- 2 Emil Fackenheim, *To Mend the World*, New York: Schocken, 1982, 14-20.
- 3 Alain Badiou, *Being and Event*, trans. Oliver Feltham, Continuum, 2006.
- 4 שם, עמ' 255.
- 5 משנה תורה, הלכות יסודי התורה ח, א.
- 6 בראשית רבה ה, ה.
- 7 על הניסים באופן כללי אמרו חז"ל שהם נבראו ביום השישי בין השמשות (משנה, אבות ה, 1).
- 8 שבת נג ע"ב.